

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ BIRODALOM – GYENGE BIRODALOM?
- **HOPKA ZOLTÁN**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA GYARMATOSÍTÓ
TÖREKVÉSEI
- **CSEPREGI JANKA JÚLIA**
MODERNIZÁCIÓ VAGY GYARMATOSÍTÁS?
- **CLEMENS WIRLEITNER**
KÍNAI KULIK BEHOZATALA AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIÁBA
- **BALOGH ÁDÁM TIBOR**
BEVÁNDORLÁS ÉS KOLONIZÁCIÓ A BRAZÍLIAI EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
EGY KOLONIALISTA VADÁSZ A SZOCIALISTA
MAGYARORSZÁGRÓL
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR, NAGY BÉLA, GREGOSITS GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

TARTALOM

Paradigmaváltás a magyar történetírásban – a kolonializmus kutatás jelene (Csaplár-Degovics Krisztián)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Bencze András: Orosz Birodalom – gyenge birodalom? Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában	5
Hopka Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései	23
Csepregi Janka Júlia: Modernizáció vagy gyarmatosítás? A bosznia-hercegovinai kolonizáció értelmezései	41
Clemens Wirleitner: Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába. Viták és esetek	69
Balogh Ádám Tibor: Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban. Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium 1910. évről szóló beszámolójának tükrében	83
Csaplár-Degovics Krisztián: Egy kolonialista vadász a szocialista Magyarországról. Kelet-Afrika felfedezése a hidegháború idején	113
<i>Műhely</i>	
Gazdik Dániel: Az Erzurumi vilajet a 19. század végén. Egy határvidék az Orosz Birodalom geopolitikai és esztörténeti gondolkodásában	149
<i>Szemle</i>	
Szerbia földrajza (Demeter Gábor)	161
Háborúk atlasza. Modern kor, 16–18. század (Nagy Béla)	165
A portugál történelem nagy csatái (Gregosits Gábor)	168

Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban

Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium
1910. évről szóló beszámolójának tükrében

A kolonizáció – másként gyarmatosítás – kérdésköre a kortárs történettudomány egyik meghatározó kutatási területe, amelynek fogalmi keretei folyamatosan bővülnek. Ennek eredményeként mára számos elméleti altípust és mellékkategóriát különböztetnek meg, úgymint neokolonializmust, posztkolonializmust, informális kolonializmust, belső kolonializmust, agrárkolonializmust, telepes kolonializmust, határ menti kolonializmust stb.¹ Jelen tanulmány a telepes kolonializmus és a belső kolonializmus tudományos diskurzusához kapcsolódik, és kitér a határ menti kolonializmus témakörére is. A vizsgálat egyben migrációkutatás is, ezáltal hozzájárul az Osztrák–Magyar Monarchia és a Brazíliai Egyesült Államok közötti migrációs és kolonizációs kapcsolatok történelmi értelmezéséhez. A Brazíliai Egyesült Államok bevándorlási és kolonizációs sajátosságait elemzi az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgárai és hivatali intézményei szemszögéből. A kutatás kiindulópontját egy 1912-ben kelt bécsi minisztériumi beszámoló jelentette, amely a brazíliai bevándorlási és betelepülési viszonyok áttekintését adta az 1910. évre vonatkozóan. A kutatás erre az esztendőre összpontosítva, induktív következtetési módszerrel igyekszik általános megállapításokat levonni a tárgykört érintően. A vizsgálat célja, hogy feltárja a 19–20. század fordulója után zajló brazíliai kolonizáció típusjegyeit, továbbá hogy a kolonizáció Brazíliában jellemző aspektusára reflektáljon Ausztria–Magyarország hivatalnokai szemszögéből. A munka arra törekszik, hogy felhívja a figyelmet az időszakban globális szinten párhuzamosan létező kolonizációkra, azok sokrétűségére, amelyek megkülönböztetésére és összevetésére nagy szükség lenne a magyarországi történettudományban.

Az elemzés kérdései arra irányulnak, hogy miért készült az 1912-ben legéltelt feljegyzés; milyen tipológia használható a brazíliai kolonizációval kapcsolatos kutatásokban; milyen típusú kolóniákat különböztetett meg a forrás; Brazílián belül hol éltek az Osztrák–Magyar Monarchia területéről származó közösségek 1910 körül; ezek milyen etnikai jegyeket mutatnak; mennyiben különböztek el egymástól, illetve különböztek-e más európai bevándorlócsoportoktól (például a német, olasz, portugál közösségektől); milyen megállapításokra jutott a brazíliai bevándorlással

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola (új- és jelenkori egyetemes történelem doktori program) doktorjelöltje és az ELTE BTK Vállalkozástörténeti Kutatócsoportjának tagja (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

¹ Sultan, 2024. 435.

és letelepedéssel kapcsolatban az osztrák Kereskedelmi Minisztérium; milyen javaslatokat terjesztett a közös Külügyminisztérium elé a Brazíliába kivándorolt állampolgárokat érintően.

Definíciós problémák

Kolonizáció – kolónia – kolonializmus

A latin eredetű „kolonizáció” vagy – ahogy a magyar nyelvben tudományos szempontból meglehetősen összezavaró módon meghonosodott – „gyarmatosítás” kifejezést számtalan formában, különböző módozatokban alkalmazták és használják napjainkban is az egyes tudományágakban. Anélkül, hogy mélyebb etimológiai okfejtésbe merülnénk, megállapítható, hogy történelmileg, földrajzilag, illetve tudományfilozófiai szempontból is változó definíció(k)ról beszélhetünk, és a helyzetet bonyolítja, hogy az általunk vizsgált 1910 körüli időszakban is többféle, párhuzamosan létező jelenség és értelmezés észlelhető a kifejezéssel kapcsolatban. Egy másik nehézség abból adódik, hogy maga a kolónia szó is jelenthet különböző gyarmati képződményt vagy egyszerű létesített telepet, máskor a kettő előfordulhat akár együttesen is. Félreértésekre adhat okot a vitatható szóhasználat is, mivel a kolonializmus kifejezést – gyakran tévesen – az imperializmus szinonimájaként értelmezik.²

A kutatók számtalan esetben nem tesznek különbséget ezeknek a szavaknak a jelentései között, és nem határozzák meg vizsgálatuk során, hogy mit érdeemes érteni alattuk. Hogy a problémafelvetés részeként néhány egyszerű logikai példát említsek a kolónia szó kapcsán: nem mindegy, hogy afrikai brit gyarmatokról, az Amerikai Egyesült Államok telepes kolóniáiról, az Osztrák–Magyar Monarchia Bosznia-Hercegovinában alapított kolóniáiról, vagy néhány magyarországi példával élve, a borsodnádasdi porosz kolóniáról, a dorogi bányászkolóniáról, az ipari telepítésű ózdi kolóniáról vagy a fürdőhelyek mellett létesült, úgynevezett fürdőkolóniákról beszélünk. Értelemszerűen a szövegkörnyezet sok mindent egyértelműsít, azonban vannak helyzetek, mint például az elemzett brazíliai jelentés esetében is, akár egy konkrét évben (1910) és adott országban is, amikor többféle kolonizációs jelenség és kolóniatípus detektálható. A tanulmányban bázisfogalmakként Jürgen Osterhammel lényegre törő kolonizáció, kolónia, kolonializmus fogalmait fogadtam el. A *kolonizáció* a föld kisajátításának folyamata, a *kolónia* személyek politikai és társadalmi társulásának sajátos típusa, a *kolonializmus* uralmi viszonyt jelent. Ezek árnyalatait és eseteit az írás további részében fejtem ki. „Mindhárom fogalom alapja egy társadalomnak az eredeti életterén túli terjeszkedésének gondolata. Az ilyen terjeszkedési folyamatok a világtörténelem alapvető jelenségei.”³

² Kohn–Reddy, 2024.

³ Osterhammel–Jansen, 1995. 8–9.

Telepes kolonializmus (settler colonialism)

A telepes kolonializmus a 19. század végén és a 20. század elején globális jelenségként értelmezhető, amelynek eltérő és hasonlóságot mutató példái különböző földrajzi régiókban – Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában, Ázsiában, Ausztráliában és Európában – egyaránt megfigyelhetők voltak. A telepes kolonizáció lényege abban ragadható meg, hogy személyek és/vagy csoportok kisebb-nagyobb távolságokra utaztak annak érdekében, hogy lakatlannak minősített földterületeket vegyenek birtokba. Ezeket a vidékeket meghatározott célok szerint, általában a helyi természeti erőforrások, gazdasági lehetőségek (például nyersanyagok kitermelése vagy olcsó munkaerő) kihasználása érdekében újonnan érkező telepesekkel népesítették be. A folyamat szorosan összefüggött az említett korszak migrációs dinamikájával, gazdasági és modernizációs törekvéseivel, valamint az imperializmus, illetve a gyarmatosítás strukturális következményeivel.⁴

A kutatók a telepes kolonizáció gyakori velejárójaként emelik ki, hogy az kéz a kézben járt a bennszülött lakosság eltávolításával és/vagy kiirtásával annak érdekében, hogy az újonnan érkező bevándorló telepesek birtokba vegyék a számukra kijelölt területeket. A kulturális különbségek, az ismeretlentől és idegentől való félelem, a földért és az életfeltételekért folytatott küzdelem gyakran kölcsönös konfliktusokhoz vezethetett az őslakos és a bevándorló közösségek tagjai között. Patrick Wolfe tanulmányában azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy nem szabad általánosságban véve elfogadni, hogy minden esetben és folytonos jelleggel szisztematikus népirtással járt együtt minden telepes kolonizáció. Fontos az elemzés során figyelembe venni a korszak és a térség sajátos politikai, kulturális, társadalmi adottságait is.⁵

Példának okáért Afrikában és Brazíliában a 19. században és a 20. század elején eltérő típusú telepes kolonizáció figyelhető meg. Az európai országok által létrehozott afrikai gyarmatokon – mint például Algériában, Kenyában vagy Dél-Rhodesiában – az őslakosokénál kisebb számú, jellemzően európai fehér telepesek erős anyaországtól való függéssel és támogatással, nagy kiterjedésű földbirtokokon, illetve az olcsó helyi őslakos munkaerőre támaszkodva építették ki gyarmati telepeiket. Ezzel szemben Brazíliába az őslakosokénál milliós létszámmal nagyobb tömegek érkeztek, amelyek kisebb méretű földterületeken osztoztak, és az anyaországtól kevésbé, inkább a helyi gazdasági-politikai intézményektől és viszonyoktól függtek. A telepes kolonizáció abban is eltért a két térségben, hogy Brazíliában nem egy külső hatalom katonai erejének következtében ment végbe a kolonizáció, hanem főként belpolitikai indíttatásból, gazdasági-politikai integráció és konszolidáció céljából. Ennek megfelelően, amint arra Michael Goebel is rámutatott egyik tanulmányában, a korábbi kutatások Dél-Amerika esetében ritkán alkalmazták a telepes kolonializmus megközelítését, mivel a migrációkutatások szempontjai voltak főként előtérben. A szerző írása végén arra a megállapításra jutott, hogy éppen

4 Búr, 2011. 46–47.; Fitzpatrick, 2020. 43.; Csaplár-Degovics, 2023. 16.; Szilágyi, 2024. 180–182.

5 Wolfe, 2006. 388–389.; Szilágyi, 2024. 181.

a migráció és a kolonializmus kapcsolata lehet az a kettősség, ami miatt ezen a területen érdemes telepes kolonializmusra vonatkozó kutatásokat végezni. „Ha a telepes kolonialis tanulmányoknak egyáltalán van mit tanulniuk a latin-amerikai történettudománytól, akkor az talán éppen a »migrációval« való átfedés, ami kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy a telepes gyarmatosítást milyen mértékben kell a »gyarmatosítás« vagy inkább a migráció globális története szerves részének tekinteni – vagy mit jelent az, hogy ez mindig is mindkettő volt” – írta Goebel.⁶

Belső kolonializmus (internal colonialism)

A belső kolonializmus fogalma meglehetősen nehezen ragadható meg abban az értelemben, hogy számos politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális megközelítéssel találkozhatunk, és történelmileg változnak az alanyai, helyszínei és egyes elemei egyaránt. Ennek megfelelően a napjainkra globálisan elterjedt fogalmakhoz hasonlóan nincs általános tudományos konszenzus a definícióját illetően. Sok kutató egy adott állami egységen belüli periférián lévő területben és népességében véli felfedezni a belső gyarmatok lényegét. Ebben az értelmezésben a politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi fölény, illetve hátrány állapota alakulhat ki a központi magot alkotó személyek és közösségek, valamint a perifériára szorultak között.⁷

A szakirodalomban abban egyetértés látszik, hogy mint az elnevezés is sugallja, a kolonializmus elméletéből nőtt ki magát, és egy adott emberi közösségben, földrajzi térben – főként államokban és nagyvárosokban – felfedezhető alá-fölé rendeltségi viszonyt feltételez, amely a kizsákmányolás és az elnyomás jegyeit hordozza magában. A kolonializmussal ellentétben azonban nem nyúlik át határokon kívüli idegen területekre és népekre. Peter Calvert szerint a „»fejlődés« ürügyén” akár az uralmat gyakorló elit is gyarmatosíthatja a hátrányosabb területeket és az ott élő embereket (erre példa az Amerikai Egyesült Államok és az afroamerikai, valamint az őshonos indián lakosság helyzete).⁸ A belső kolonializmus elméletének képviselői szerint a növekvő gazdasági, társadalmi és politikai különbségek végső soron a gyarmatosításra emlékeztető társadalmi megosztottságot eredményeznek, ennek detektálására és analizálására szintén alkalmazható a belső kolonializmus elméleti kerete.⁹ A dél-amerikai tudományos vizsgálatokban gyakran használt elméleti irányzatot többek közt az etnikai konfliktusok (például az afrikai és az európai eredetű közösségek, vagy a bennszülött és az újonnan érkező csoportok közti ellentétek) tanulmányozására használják.¹⁰

A tanulmányban a belső kolonializmus elméletének bevonása indokoltnak tűnt. Joggal vethető fel a kérdés, hogy ez a megközelítés alkalmazható-e a brazíliai helyi hatalom és a kolonizációt irányító elit, illetve a bevándorlók relációjában, netán a politikai-gazdasági elit, a brazil állampolgárok (köztük az őslakos indiánok)

6 Goebel, 2017. 139–140., 147–148.

7 Hechter, 1977. 30–33.; Calvert, 2001. 51.

8 Calvert, 2001. 51.; Burgos, 2023. 135–136.

9 Hind, 1984. 543–545.; Calvert, 2001. 51–53.

10 Hechter, 1977. 33.; Chaloult–Chaloult, 1979. 85.

és a telepesek hármasságában. Jean Roche szerint Brazíliában a bevándorló alárendeltségére vezethető vissza a gyarmatosítás kifejezése: ha „német gyarmatosításról beszélünk, akkor egy régiónak a brazil kormány irányítása alatt álló, Németországból származó munkaerő általi kizsákmányolását értjük”.¹¹ Úgy vélem, hogy ezen megközelítés alapján a belső kolonializmus vizsgálata lehetséges Brazília esetében.

Kolonizáció Brazíliában a 20. század elejéig

Brazília és a kolonizáció kapcsolata magyarázatot igényel. A kora újkori történelemben a dél-amerikai ország a Portugál Királyság gyarmatbirodalmának részét képezte, annak hagyományos értelemben vett gyarmati területe volt. 1815-ben Brazília a birodalom más területeivel jogilag egyenlő státuszt szerzett, amikor Portugália, Brazília és Algarve Egyesült Királysága létrejött. Brazíliának Portugáliától való politikai és jogi függetlenné válása 1822/1825-re tehető.¹² Az 1500–1822 közötti gyarmati időkben csak akkor szállhattak partra Brazília földjén nagyobb külföldi kontingensek, ha a portugál udvar ahhoz hozzájárult.¹³

1818-tól¹⁴ megkezdődött a kolonizációs politika Brazíliában, aminek eredményeként európai – nem portugál territóriumokról származó – telepeseket szállítottak a területére azzal a céllal, hogy a lakatlan vagy az őslakosok által lakott földterületeket kisajátítsák, ezáltal társadalmilag, gazdaságilag és politikailag integrálják azokat az államigazgatásba.¹⁵ Ennek a kolonizációs politikának egyben az is a célja volt, hogy a 19. században még vitatott, szomszédos államokkal határos területeket stabilizálják és birtokba vegyék.¹⁶

A különböző nemzetiségű telepeseket (ekkor elsősorban svájciakat, németeket) a központi brazil kormány kolonizációs politikájának megfelelően szállították Brazília egyes részeire. A telepítések és a globális szintű migrációs folyamatok összefonódása a század második felétől vált erőteljessé, ekkor már közel-keletiek (szírek, libanoniak) és ázsiaiak (japánok) is jelentős számban vándoroltak be az európaiak (portugálok, spanyolok, olaszok, németek stb.) mellett.¹⁷ Maíra Ines Vendrame és Alexandre de Oliveira Karsburg egyik tanulmányukban megállapítják, hogy a brazil migrációs és telepítési politika a 19. században faj, bőrszín és társadalmi csoport alapján megkülönböztető, illetve kirekesztő eljárás volt. A társadalmi és törvényi kontextusban rasszizmust és társadalmi hierarchiát tükröző „fehérítés” (*branqueamento*) kifejezés szerintük az állami politika meghatározó tényezője volt.

11 Roche, 2022. 36–37.

12 1822: Brazília függetlenségének kikiáltása, 1825: Portugália hivatalosan is elismeri a független Brazil Császárságot. Fausto, 2011. 79., 81.

13 Moraes, 2014. 146.

14 1818-ban kezdték ösztönözni az első kolonizációs vállalkozásokat, ami VI. János király (1816–1826) tudtával és engedélyével történt. 1818-ban Bahiában németek települtek le, 1819-ben Rio de Janeiróban svájci bevándorlók alapították Nova Friburgo kolóniát. Seyferth, 2002. 118.; Moraes, 2014. 147.

15 Seyferth, 2000. 144.; Seyferth, 2002. 118–119.

16 Vendrame–Karsburg, 2024. 1–3.

17 Cameron, 1931. 36.; Lesser, 1996. 45–46.

A brazil politikai vezetés előnyben részesítette a fehér európai telepeseket más népekkel és a helyi bennszülöttekkel szemben, emellett célja volt a faji keveredés és a kevésbé kívánatos „fajok” beolvasztása néhány nemzedéknyi időszak alatt.¹⁸ Ez alapján megállapítható, hogy a belső kolonializmus és a telespes kolonializmus egyes elemei párhuzamosan is megfigyelhetők a 19. századi brazil migrációs és kolonizációs törekvésekben.

A telespes kolonializmusnak abban az értelemben is relevanciája van, hogy esetenként a kolonizációs folyamat az őslakosok elűzésével, kiirtásával párosult Brazíliában. Amennyiben az őslakosok szemszögéből vizsgáljuk a braziliai kolonizációt, szintén érvényes az általánosan elterjedt definíció, amely szerint a kolonizáció alatt az egyének, illetve csoportok feletti uralom egyik formáját értik. A kolonizáció cselekménye természeti kincsek és területek megszerzésére, valamint kulturális, gazdasági, társadalmi, politikai befolyás kialakítására irányult. Ez a folyamat az őslakosok perspektívájából nézve hódító, kizsákmányoló tevékenységként értékelhető.¹⁹ Brazília bevándorlók általi 19–20. századi kolonizációja azonban több tudományelméleti terminussal is jellemezhető. Többek között a határ menti kolonializmus (*frontier colonialism*)²⁰ alkategória is használható lehet a kutatásokban.

Leo Waibel szerint Brazíliában szinte minden esetben tudatos és szervezett kolonizáció zajlott: a kolonizációt általában valaki eltervezte, megszervezte, támogatta és irányította, legyen szó az uralkodói udvarról, a szövetségi kormányról, tartományok, majd később tagállamok kormányairól, önkormányzatokról, magáncégekéről, vagy akár földbirtokosokról. Másfelől Waibel szerint az „európai kolonizáció” jellemezhető a kisbirtokos osztály területfoglalásaként is, főként Brazília déli részén.²¹ Ana Luisa Zago de Moraes szerint ezzel szemben például São Paulo tagállamban, ahová az 1880-as évektől az egyik legnagyobb számban érkeztek külföldiek, nagy, ültetvényes földbirtokok fenntartására törekedtek. A kávéültetvényeseknek nem volt érdekükben a földjeik feldarabolása kisbirtokokra, számukra a bevándorlók a rabszolgaság eltörléséből fakadó munkaerő-szükséglet kielégítését jelentették. Emiatt a koloniális kisbirtokok kialakítására a bevándorlási hullám begyűrűzése után kezdtek hangsúlyt fektetni, és számos konfliktust és problémát szült a saját földbirtok reményében Brazíliába vándorló külföldiek és a helyi lakosság, illetve politikai vezetés között.²² A rengeteg panasz és bajba jutott bevándorló miatt Magyarországon külön belügyminisztériumi rendelettel korlátozták és akadályozták a Brazíliába történő kivándorlást a századfordulón.²³

18 Moraes, 2014. 148.; Vendrame–Karsburg, 2024. 3–4.

19 Horvath, R., 1972. 46.; Csaplár–Degovics, 2022. 31–32.

20 A határ menti kolonizáció (németül *Grenzkolonisation*, angolul *frontier colonisation*) az emberi civilizáció történelmében ismert jelenség, amely „a földterületnek az emberi hasznosításra való extenzív kiterjesztését jelenti, a művelési határnak (»frontier«) a »vadonba« való kitolását a földművelés vagy az ásványkincsek kitermelése céljából”. Osterhammel–Jansen, 1995. 10–11.

21 Waibel, 1958. 206., 213–214.

22 Moraes, 2014. 149.

23 Torbágyi, 2009. 88–89. (Lásd például: 1899. évi 40 175. számú körrendelet „a braziliai Sao Paola [sic!] államba való kivándorlás megakadályozása tárgyában.”)

Voltak kolóniák, amelyeket brazil telepesekből hoztak létre, de a lényegi kolonizáció összefonódott a bevándorlással.²⁴ A 19–20. századi Brazília egyik meghatározó társadalmi jelensége nagy hatással volt az állam társadalmi és gazdasági helyzetére. 1887–1930 között mintegy 3,8 millió fő vándorolt be az országba. A népmozgás legintenzívebb szakaszában (1887–1914) közel 2,74 millió fő lépte át a brazil határokat. Sokan választották Rio de Janeirót, de népszerű volt a kávé-termesztés és -feldolgozás egyik központja, São Paulo, valamint a dél-brazíliai területek: Paraná, Santa Catarina és Rio Grande do Sul. A bevándorlók többsége olasz, portugál, spanyol volt, de jelentős számú német, japán, lengyel, osztrák, továbbá hozzájuk képest kis létszámú magyar is letelepedett Brazíliában.²⁵

Kivándorlás Brazíliába az Osztrák–Magyar Monarchiából az első világháború előtt

Kivándorolni az Osztrák–Magyar Monarchiából a távoli Brazíliába meglehetősen költséges és időigényes vállalkozás volt. A dualizmus idején zajló, hatalmas tömegeket távozásra ösztönző – kortárs elnevezéssel – kivándorlási mozgalom főképpen az Amerikai Egyesült Államokba irányult. Önmagában a kivándorlási hajlandóság nem lett volna elegendő ahhoz, hogy Ausztria–Magyarország népességéből bárki is Brazíliát válassza új hazájának. Az általánosan ismert taszító (*push*) tényezők, mint a hadkötelezettség, a munkanélküliség, a megélhetési nehézségek, a földnélküliség, a végbemenő gazdasági, társadalmi, infrastrukturális és technológiai változások ellenére sem tűnhet indokoltnak, hogy egy lengyel, horvát, rutén vagy magyar család Dél-Amerikába költözzön a szomszédos országok, Nyugat-Európa vagy Észak-Amerika helyett.²⁶ Az Ausztria–Magyarország területéről történő kivándorlás útvonala nagyrészt az Olasz Királyság, a Német Birodalom, részben Hollandia, Franciaország és Nagy-Britannia kikötőin át vezetett Brazíliába. A kivándorlóknak folyami gőzhajókkal, vasutakkal kellett átkelnie a városokon és vidékeken, hogy eljussanak Genova, Hamburg, Bréma, Antwerpen vagy Marseille hatalmas kikötőibe, ahonnan a sokak által még sosem látott óceánjáró gőzhajókkal utaztak az Atlanti-óceánon át Rio de Janeiro vagy Santos kikötőjébe.

Az 1900-as évek előtt az Osztrák Lloyd hajózási társaságnak és az Adria hajózási társaságnak csak kevés személy szállítására volt kapacitása a brazíliai útvonalon, mivel ezek a hajózási társaságok főként áruszállításra rendezkedtek be a dél-amerikai vonalon. A fennmaradó helyeken a visszaszállításban segítettek az elszegényedett, hazatérni vágyó migránsokat.²⁷ 1904-től azonban az Austro-Americana gőzhajózási társaság, majd az Osztrák Lloyd is szállítani kezdett utasokat Argentínába és Brazíliába, mivel az ellenőrzés ürügyén az osztrák kormány Brémából és Hamburg-

²⁴ Balogh, 2023. 44.

²⁵ Fausto, 2011. 166.

²⁶ Prutsch, 2022. 39.

²⁷ Statisztikai évkönyv, 1904. 16.; A nemzeti önérték. In: Alkotmány, 1904. május 13. 1.

ból Triesztbe kívánta terelni a Dél-Amerikába kivándorlók profitot hozó áthajóztatását.²⁸ Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium beszámolója szerint 1909-ben 18 hajón 1699 bevándorlót, 1910-ben 36 hajón 1652 bevándorlót szállítottak az Austro-Americana gőzhajóin Rio de Janeiróba. Azt nem közli a forrás, hogy közöttük hány volt osztrák és magyar állampolgár. 1910-ben Ausztriából 2636 fő, Magyarországról 284 fő vándorolt be Rio de Janeirón át (1909-ben 4008 fő osztrák és 57 fő magyar, 1908-ban 5317 fő osztrák és 55 fő magyar állampolgár).²⁹ A kivándorlást jelentős mértékben ösztönözték a kivándorlásból haszonhoz jutó cégek ügynökei, valamint a Brazília kolonizációjában érdekelt állami intézmények és magánszemélyek, illetve a megbízásukból tevékenykedő ágensek és propagandahirdetményeik.³⁰

A századfordulót követően már több millió fő kelt át sikeresen az amerikai földrészre, ami ösztönző példa volt sokak számára. Deák Ernő adatai szerint az 1876–1910 közötti időszakban több mint 3,5 millió ember vándorolt ki a tengeren túlra (ez a szám 1913-ra meghaladta a 4,3 millió főt). 1910-ig az Amerikai Egyesült Államokba 2,95 millió fő, Kanadába 157 969 fő, Argentínába 358 507 fő, Brazíliába 64 360 fő érkezett az Atlanti-óceánon át. Brazíliába a transzatlanti kivándorlók mindössze 1,8 százaléka emigrált.³¹ Brazília esetében egyelőre nem rendelkezünk ennél megbízhatóbb adatokkal. A kutatók általában 45 ezer és 90 ezer fő közé tesz az Osztrák–Magyar Monarchiából Brazíliába kivándorolt személyek számát az első világháború előtt. Néhány kútfő, többek között a tanulmány alapjaként szolgáló forrás is – talán kissé túlzóan – 150 ezer főre becsülte ezt a létszámot.³²

Az 1910. évről szóló beszámoló

A jelentést a kísérőlevél tanúsága szerint az osztrák Kereskedelmi Minisztérium küldte a közös Külügyminisztériumnak. Vélhető keletkezése és kimenő iktatása 1912. június 11. Bécs; érkeztetése a Külügyminisztériumban 1912. június 19. Bécs. A forrás leírása a következő: „A császári királyi Kereskedelmi Minisztérium tisztelettel megküldi a tisztelt császári és királyi minisztériumnak tájékoztatásul a Brazíliai Egyesült Államok 1910. évi bevándorlási és betelepülési viszonyairól szóló beszámolót, amely a császári és királyi képviseleti hatóságok jelentéseinek felhasználásával készült, és amely a brazíliai bevándorlási és betelepülési viszonyok statisztikájával foglalkozik általában és az egyes államokban, valamint kiemeli a kivándorlási és kereskedelempolitikai szempontból legfontosabb következtetéseket. Cs. k. kereskedelmi miniszter: Roessler.”³³

28 English, 1911. 114.; English, 1913. 71–72.

29 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

30 Janik, 2015. 107–108.; Prutsch, 2022. 39.; Szlachta, 2023. 128.

31 Deák, 1987. 27.; Prutsch, 2022. 38.

32 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

33 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3. Fol. 453. Mauriz von Rössler (1857–1912) közgazdasági szakértő, osztrák kereskedelmi minisz-

A munkairat tényleges szerzője ismeretlen, a végén nem szerepel semmilyen név. Talán a kísérőlevelet aláíró Mauriz von Rössler kereskedelmi miniszter készítette, de valószínűbbnek látszik, hogy valamelyik beosztott írása lehet.

A 47 oldal terjedelmű összegzés címe: *Einwanderung- und Besiedlungsverhaeltnisse der Vereinigten Staaten von Brasilien im Jahre 1910* (A Brazíliai Egyesült Államok bevándorlási és betelepülési viszonyai az 1910. évben). Az írásmű három fő fejezetből áll: I. Einwanderung (Bevándorlás), II. Besiedlungsverhaeltnisse (Betelepülési viszonyok), III. Konklusionen (Konklúziók). A dokumentum hivatalos összefoglalása a brazíliai telepítéspolitikai állapotok ismertetésének, de emellett számba veszi az osztrák és magyar bevándorlók 1910. évi helyzetét. A forrásban az egyik leggyakrabban előforduló szó a *Kolonie* (kolónia), amely összesen 64 alkalommal szerepel különböző alakokban. Az irat eredeti kútfőiként brazíliai nyilvántartások és statisztikák szolgáltak, illetve a Brazíliában működő osztrák–magyar követség és konzulátusok jelentései. A konzulok jelentési kötelezettséggel tartoztak nemcsak a Külügyminisztériumnak, hanem az osztrák és a magyar Kereskedelmi Minisztériumnak is.

Somogyi Éva *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban* című könyvében rámutatott a konzulátusok szerepére és a Kereskedelmi Minisztériummal, valamint a Külügyminisztériummal való kapcsolataira: „A konzul feladata általában az, hogy állomáshelyén hazája állampolgárainak védelmet és segítséget nyújtson, illetve hogy a küldő és a fogadó ország kereskedelmi, gazdasági, később kulturális és tudományos kapcsolatait építse. A konzuli intézményt a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok fejlődése teremtette meg, s a 19. században a kereskedelmi és tőkeforgalom, a külföldi utazások, a migráció (ki- és bevándorlás) növekedésével a konzulok feladata megszorozódott, a konzuli intézmény különös jelentőségre tett szert.” Emellett megjegyzi: „A konzuli jelentések a Külügyminisztériumba futottak be. Jogilag a konzulátusok a külügy fennhatósága alá tartoztak, a külügyminiszter nevezte ki hivatalnokait. De a konzulátusok a kiegyezés után érdemi és hatékony kapcsolatban valójában a két kereskedelmi minisztériummal álltak.”³⁴ Részben ez utóbbi lehet a magyarázat arra, hogy miért a Kereskedelmi Minisztériumon keresztül érkezett a beszámoló a brazíliai viszonyokról.

Az 1910-es években a Rio de Janeiróban lévő követség és főkonzulátus mellett Brazília számos településén működött osztrák–magyar konzulátus. A konzulátusoknak az imént említett feladatok ellátása miatt volt jelentősége a dél-amerikai országban. Többek között konzulátusok működtek Curitybában, São Paulo és Porto Alegre városában, tiszteletbeli konzulátusok Santosban, Pernambucóban (ma Recife), valamint tiszteletbeli alkonzulátusok Belém, Belo Horizonte, Florianópolis, Fortaleza, Garibaldi, Joinville településekben és így tovább.³⁵

ter 1911–1912-ben. A leírásban a szerző tudatosan használta a császári királyi mint az osztrák Kereskedelmi Minisztériumra, illetve a császári és királyi mint a közös Külügyminisztériumra vonatkozó jelzőket.

34 Somogyi, 2017. 59., 62.

35 Az Osztrák–Magyar Monarchia brazíliai konzulátusairól lásd bővebben: Agstner, 2018. 43–54.

Bevándorlási statisztikák

A beszámoló az 1910. évi hivatalos brazil bevándorlási statisztikai adatok ismertetésével kezdődik. A jelentés az 1910. évi adatokat veti össze az előző két év mutatóival, hogy ezekből tendenciákat mutasson be. A forrásban szereplő kimutatások eredeti kútfőit nem jelölték meg, de a jelentés számaival megegyező adatokat találtam a brazil Ipari, Közlekedési és Közmunkaügyi Minisztérium (*Ministério da Indústria, Viação e Obras Públicas*) statisztikáiban,³⁶ amelyek alapján a braziliai osztrák–magyar konzulátusok megküldték az iratban szereplő információkat a Kereskedelmi Minisztériumnak. 1910-ben összesen 88 564 fő vándorolt be Brazíliába. Rio de Janeiróba 37 393 fő, Santos kikötőjébe 41 191 fő érkezett – 9980 fő Brazília más kikötőjén keresztül lépett be az országba.³⁷

A beszámoló különbséget tesz az önkéntes [önköltségű] és a támogatással érkezett bevándorlók között. Míg az előbbiek számát 62 303 főben állapítja meg, addig a támogatottaké 29 261 volt. A szöveg szerint a bevándorlóknak több mint a fele, 50 528 fő földműves és bér munkás. Népcsoportok szerint a portugálok, a spanyolok, az olaszok és a németek vándoroltak be a legtöbben ekkor Brazíliába. Az Ausztria–Magyarországról érkezettek között is jellemzően földművesek és bér munkások voltak túlsúlyban, de idővel kényszerű helyzetből adódóan a földművesekből is bér munkások lehettek, és fordítva. A mezőgazdasági munka időszakát követően a földművesek a városokba mentek dolgozni, ugyanakkor amikor nem találtak munkát a városokban lakók, elszegődtek agrármunkákra is. A városi és a vidéki társadalom között tehát létezett átmenet, és a mobilitás változó mintázatai figyelhetők meg. Magától értetődik, hogy előfordult az ingázás, a cirkuláris migráció és a továbbvándorlás, valamint az óhazába történő visszavándorlás is.³⁸

A migránsokat szállító hajók közül – korabeli kifejezéssel élve – osztrák–magyar lobogó alatt az összes bevándorló körülbelül 9 százaléka érkezett, ami 7603 személyt jelentett. 1910-ben 1372 fővel, azaz 34 százalékkal csökkent az előző évhez képest az osztrák bevándorlók száma, míg ezzel szemben a magyarok száma közel az ötszörösére emelkedett – állapítja meg a forrás (1. táblázat).³⁹

36 *Relatórios do Ministério da Agricultura, 1910–1911.* 32.

37 A többi brazil kikötői adatot a forrás nem közölte. A fennmaradó 9980 bevándorló a következőképp oszlott meg 1910-ben: Paranaguá 89 fő, S. Francisco 310 fő, Itajahy 52 fő, Florianópolis 119 fő, Rio Grande do Sul 1473 fő, Victoria 10 fő, Bahia 804 fő, Recife 715 fő, Pará 6408 fő. Uo.

38 Torbágyi, 2009. 85., 95.

39 Ennek oka lehetett az 1909. évi II. törvény cikk, amely a kivándorlás kereteit szabályozta. Az adatokat eredetileg folyószöveggént gépeltek be, de a könnyebb értelmezhetőség érdekében táblázatba rendezve teszem közzé őket.

1. táblázat. Bevándorlás Brazíliába az Osztrák–Magyar Monarchiából, 1908–1910

Év	Osztrák állampolgár (fő)	Magyar állampolgár (fő)	Összesen (fő)
1908	5317	55	5372
1909	4008	57	4065
1910	2636	284	2920

A szöveg szerzője megemlíti a bevándorlók főbb letelepedési helyszíneit is. A mezőgazdasági termelők elsősorban Paraná, So Paulo, Santa Catarina s Rio Grande do Sul tagállamokba költöztek. Emellett a szöveg ktr a visszavándorlás mrtkre is: a Rio de Janeiro-i főkonzulátus körzetéből 300 osztrák és 10 magyar trt vissza Európába; a So Paul-i konzulátus körzetében 264 osztrák hazatrt vettek nyilvántartásba; a curitybai (Paraná) konzulátus 150–200 osztrák hazatrt számolt össze.⁴⁰ 1910-ben 724–774 osztrák és magyar állampolgárságú szmly trhetett vissza Európába, ami azt jelenti, hogy a bevándorláshoz viszonytv 24,8–26,5 százalék volt a visszavándorlási arány. Ez nem jelenti azt, hogy ugyanazok a szmlyek vándoroltak vissza, mint akik az adott évben érkeztek.

Betelepülési feltételek, kolonizációs állapotok és statisztikai adatok

Az elemzés szempontjából rendkívül fontos a forrás azon része, amely a betelepülési viszonyokat ismerteti. A szöveg a betelepülési feltételeket kt részben mutatja be: „A. ltalnos” (A. Allgemeine) s „B. Gyarmatosítás az egyes llamokban” (B. Kolonisation in den einzelnen Staaten). A forrás deduktív módon az általános kp fell halad az egyedi esetek felé, közérthető, logikus ttekntst adva a helyi viszonyokról. A leírás szerint „A Brazíliában l kvfldiek általában ugyanazokat a polgári jogokat élvezik, mint a brazil állampolgárok; a szövetségi krmny csak azt a jogot tartja fenn, hogy kiutastsa az országból azokat a szmlyeket, akik trvnysrtst vagy közrend elleni bűncselekményt követnek el; vagy megtagadj a Brazíliába való kiszállást olyan szmlyektl, akiket ilyen magatartással gyanúsítanak.” Kt jogsértő magatartást is kiemel: az egyik a leánykereskedelem, a másik az anarchizmus.⁴¹ Az idézet első része alapján azt gondolhatjuk, hogy nincs alapja a telepes, a belső és az ültetvényes kolonizáció jelenségeit kutatni, azonban a forrás térségenként az általánostól eltérő alá-fölé rendeltségi jogi és társadalmi viszonyokra mutat rá. Az említett lenykereskedelem⁴² is a bevándorolt nk kzskmnyolt, kiszlgltatott helyzetére utal, akik között – mint arra korábbi kutatások rámutat-

40 ÖStA HHStA Md Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

41 ÖStA HHStA Md Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

42 „Leánykereskedés, azok a bns zelmek, amelyekkel a leányokat a prostitcitjra terelik, bordélyok számára, főképp kvfldre megkertik, díjért a prostitúció cljra közvetítik.” „Leánykereskedés” szócikk. In: Révai Nagy Lexikona, 1914. 561.

tak – nagy számban voltak érintettek az Osztrák–Magyar Monarchiából érkezők. A korabeli felfogás szerint a leánykereskedést egyenesen a „fehér rabszolgaság” szinonimájaként értelmezték.⁴³

A dokumentum a hatályos bevándorlási jogszabályokat is ismertette a betelepülési viszonyok elemzésekor. A dokumentum egyik jogi forrása, amire hivatkozik is a szöveg, az 1907. április 19-i 6455. számú rendelet, amely pontos jogi előírásokat tartalmazott a bevándorló személyéről, illetve a bevándorlást és a letelepedést szabályozta. A forrás emellett megemlíti a brazil kormány által Európában létrehozott úgynevezett Propaganda Bizottságot (*Comissão da Propaganda e de Expansão Economica do Brasil*), amelynek székhelye Párizs volt. Ez az intézmény számos – elsősorban kivándorlással foglalkozó – üzletemberrel és ügynökséggel volt kapcsolatban. A brazil gazdaság népszerűsítése mellett a Brazíliába irányuló migráció ösztönzésének intézményéül is szolgált.⁴⁴

A forrás írója meglehetősen pozitív képet festett a brazil kormány bevándorlókat érintő jóléti intézkedéseiről. Többek között megemlíti az Ilha das Flores szigeten található bevándorlószállót, amelyről azt írta, hogy „első osztályú mind a higiénia, mind az étkeztetés tekintetében”. Említést tesz az Osztrák–Magyar Segélyegyletről⁴⁵ és az általa működtetett Ferenc József Menedékház nevű intézményről, ahol a feljegyzések szerint 14 napig ingyen kaptak ételt, italt és ellátást az osztrák és magyar honos bevándorlók (1910-ben 37 osztrák és magyar állampolgárt szállaltak el ott). A menedékházról – ami vélhetően Rio de Janeiróban volt – és működéséről mostanáig nem volt nyom a hozzáférhető szakirodalomban.

A beszámoló a továbbiakban a brazíliai kolonizációt tárgyalja, amelynek két fő fajtáját különböztette meg. Elsőként az *állami fenntartású kolóniák* helyzetének áttekintését adja. Eszerint a brazíliai állam által támogatott gyarmatosítás 1910-re jelentős fejlődést mutatott. A kormány nagyarányú infrastrukturális fejlesztést hajtott végre, aminek keretében topográfiai felméréseket végeztek, emellett például utakat, hidakat és telefonhálózatokat építettek ki. 1910-ben a szövetségi kormány támogatásával 1173 bevándorló család (6048 fő) telepedett le földtulajdonosként, köztük az osztrák családok száma 429 volt 2085 fővel.

1910. december 31-én a brazil szövetségi kormány által alapított és fenntartott kolóniák lakossága 14 920 fő volt (eltekintve a már önkormányzattá vált régi telepektől, illetve a szövetségi államok által alapított vagy még a birodalom felügyelete alatt álló egyéb régi településektől, amelyeket már nem számítottak kolóniának), köztük összesen 1522 osztrák család, 6932 fő élt. Az itt alkalmazott másik kategória, amelyet a dokumentum megkülönböztet, a *privát kolonizáció*, amit kiemelt jelentőségűnek minősít az állami kezdeményezéseknél. A beszámoló kiemeli

43 Torbágyi, 2009. 80–81.; „Leánykereskedés” szócikk. In: Révai Nagy Lexikona, 1914. 561.

44 Camargo, 2018.

45 Osztrák–Magyar Segélyegyleteket a 19. század második felében és a 20. század elején a világ több pontján is alapítottak. Osztrák–Magyar Segélyegylet működött többek között Egyiptomban, Argentínában, Németországban, Franciaországban és Romániában is. Brazília több tagállamában szintén alapítottak a bevándorlók segélyegyleteket. Bizonyosan voltak Osztrák–Magyar Segélyegyletek Rio de Janeiro, Paraná, Santa Catarina, Rio Grande do Sul tagállamok városaiban és kolóniáin.

az évre vonatkozóan a Brazil Railway Co. vasúttársaság tevékenységét, amely a Canadian Pacific Railway Co. mintájára folytat gyarmatosítást, valamint Ouro Preto érsek kolonizációs tevékenységét a Wenzeslau Braz kolónia esetében, amely ilyenformán egy egyházi alapítású kolóniának tekinthető.

Általánosságban megállapítja a beszámoló, hogy a gyarmatosítás gyors fejlődésének egyik fő akadályá az a tény, hogy szinte valamennyi gyarmat messze van a fogyasztási központoktól. Az utak építése és karbantartása a magas munkaerő-költségek miatt nagyon sok pénzbe kerül, és még a vasút is csak a nagy értékű termékek szállítási eszközeként jöhet szóba, mivel a tarifák rendkívül magasak. A szintén magas importvámok okozta magas belföldi árak részben ellensúlyozzák a munkabérekből származó előnyöket. A brazíliai telepesek érdekeit igyekszik szem előtt tartani a kormány, ennek eredményessége azonban az adott feladatokkal megbízott szervek jellemének és tudásának függvénye. Feltételezi, hogy a bevándorlók nagy többsége egyelőre csak szerény jólétben élhet a saját földjén.⁴⁶

Kolonizáció az Osztrák–Magyar Monarchiából bevándorló népesség szemszögéből államonként

A forrás Brazília klimatikus, domborzati és környezeti adottságait is alapul véve áttekinti, hogy mely területek voltak alkalmasak az európai éghajlathoz szokott osztrák és magyar állampolgárok számára a megtelepedéshez. Brazília északi és déli részei között különbséget tesz. Az északi államokkal kapcsolatban megállapítja, hogy korlátozott mértékben alkalmasak európai megtelepedésre, beleértve Minas Geraes államot is, míg ezzel szemben négy déli tagállamban élhetőbb környezetet állapít meg.

Brazília 1889 óta szövetségi köztársaság volt, amely az 1891-ben elfogadott alkotmánya szerint húsz tagállamból állt (és egy szövetségi körzetből, amit Rio de Janeiro körül szerveztek meg). Mindegyik tagállam egy külön világ, különböző ökológiai és ökonómiai adottságokkal. A tagállamok saját kormányzattal és törvényekkel rendelkeztek, önálló végrehajtó, törvényhozó és bírói szerveik működtek. Az államokat további önkormányzati jogokkal rendelkező egységekre (*município*) és városokra (*cidade*) osztották. A szövetségi kormánynak különleges jogköre volt a polgári, kereskedelmi és büntetőjogi jogalkotásban, de a tagállamok saját közigazgatási és kolonizációs politikát folytathattak.⁴⁷

A forrás Brazília-szerte többféle kolóniatípust különböztet meg, a már említett két nagyobb kategórián – az állami és a magánkolóniákon – belül. Szóhasználatát tekintve a következő kolóniatípusok fordulnak elő a szövegben: kormányzati kolónia, magánkolónia, állami kolónia, szövetségi kolónia, kávékolónia, vasúti kolónia, lengyel kolónia, osztrák kolónia, német kolónia, olasz kolónia, mintakolónia, Hanza-kolónia, zsidókolónia. Mindezek alapján megállapítható, hogy a fogalomhasználati diverzitás az elemzett forrás esetében is fennállt.

46 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

47 Rosenn, 2009. 842.

Brazília északi és belső területei

A forrás szerint a bevándorlás az Amazonas, Pará, Maranhão, Piauí, Ceará, Rio Grande do Norte, Paraíba, Pernambuco, Alagoas, Sergipe, Bahia, Espírito Santo, Rio de Janeiro, Minas Gerais, Goiás, Mato Grosso északi államokba és a Rio de Janeiro-i szövetségi körzetben jelentősen csökkent 1910-ben. Ennek okaként az Olaszországból és Spanyolországból érkező támogatott kivándorlás tilalmát, valamint az Európában tevékenykedő propagandabizottságok megszüntetését nevezi meg. Ezeken a területeken az éghajlat az év nagy részében nem tette lehetővé a mezőgazdasági munkát, az ipari és kereskedelmi bevándorláshoz szükséges előfeltételek szintén hiányoztak. A bevándorlók és az őslakosok közötti konfliktusokat, az igazságszolgáltatás, a kommunikáció és az infrastruktúra hiányosságait is idesorolja. Ez alapján megállapítja, hogy az északi területeken a telepes kolonializmus kevésbé volt sikeres, mivel a természeti és gazdasági feltételek nem kedveztek az európai bevándorlóknak.

A forrás nem összefoglalja ezeket a területeket, aminek oka: annak ellenére, hogy a 19. század második felében fellendült a kaucsuktermelés az Amazonas vidékén, ebbe az egészségtelen klímájú régióba viszonylag kevesen vándoroltak be Ausztria–Magyarországról.⁴⁸ Maria Lígia Coelho Prado és Maria Helena Capelato szerint az Amazonas-medence vidékén erőszakos konfliktusokba torkolló versengő területfoglalás zajlott, nem tervszerű kolonizáció. Eleinte nem jött létre földtulajdon, a gumitermő területek lefoglalása után Manausban vagy Belém-ben folyomadtak birtokpapírért a területfoglalók. A telepes gyarmatosítás helyett itt talán az ültetvényes kolonizáció jelensége írható le inkább, mivel ezen a részen a gumifaültetvények kialakítása volt a cél. Nem az számított, hogy mekkora volt a földterület, hanem hogy minél több gumit termő fa legyen rajta. A déli, jellemzően kisbirtokosok kolóniáiból kifejlődő közigazgatási rendszerrel ellentétben, itt, a nagybirtokos gumiuültetvényeken elnyomott őslakosokat vagy Európából a „gumiláz” idején ügynökök révén odacsábított bérmunkásokat alkalmaztak.⁴⁹

A belső kolonializmus ezeken a területeken egyértelműen detektálható, mivel az északi társadalmi összetétel miatt a bevándorlás és az ültetvényes kolonizáció egyfajta belső átrendeződést is eredményezett. Az erdőlakó őslakosok, az afrikai rabszolgák leszármazottjai, valamint a mesztic lakosság háttérbe szorult, míg a brazil természeti kincseket kizsákmányolni vágyó cégeknek és bérmunkásaiknak előnyösebb feltételeket teremtettek.⁵⁰

A 19. században és a 20. század elején az európai bevándorlók és az őslakosok között rendszeresek voltak a fegyveres atrocitások Brazíliában. A telepések

48 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

49 Horváth Gy., 1979. 469–470.; Prado–Capelato, 2016. 319.; Szilágyi, 2022. 179. A kaucsuktermesztők is elősegítették az erdőirtást és az élelmiszer-termelést. A munkásoknak és a városiakoknak szükségük volt élelemre és művelhető földekre, ahol rizst, kukoricát, babot, maniokát termesztettek. Santos, 1980. 268.

50 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

érkezése bizonytalanná tette az addig ott élő hagyományos közösségek életét, amelyek nem rendelkeztek tulajdonjogi okiratokkal a lakóterületeikről, ezért az adott állam és a kolonizációs társaságok eltávolították őket megszokott élőhelyeikről az iparosodás és a bevándorló telepések miatt. Voltak olyan kisebb létszámú fegyveres csapatok (*grupos de bugreiros*), melyeket kifejezetten arra béreltek fel, hogy a kolóniák közelében élő őslakosokat megrémítsék és elűzzék. A kolonizáció tehát együtt járt a különböző társadalmak és kulturális világok találkozásával, ellentétjeivel, egyes esetekben az emberek lemészárlásával is.⁵¹

A beszámoló utal bizonyos incidensekre, amelyek osztrák és magyar bevándorlókat érintettek 1910 előtt az Amazonas vidékén zajló vasútépítéseken. Az Amazonas vidékén található Pará és Amazonas tagállamba érkezett osztrák és magyar állampolgárságú bevándorlókról egyelőre kevés ismerettel rendelkezünk. Ami tudható, hogy az Amazonas vidékén épült a súlyos környezeti beavatkozással és embervesztéssel járó Madeira–Mamoré-vasútvonal (1907–1912), és a kivitelezésén más európai csoportokkal együtt osztrák és magyar bevándorlók is dolgoztak.⁵² 1910-ben öt osztrák vasútépítő munkást az őslakosok öltek meg.⁵³ A magyar Belügyminisztérium tiltotta, hogy magyar állampolgárok részt vegyenek az amazonasi vasútépítési munkákban. A rendelet egyik indoklása szerint „Az európaiakra elviselhetetlen éghajlat alatt a mi munkásaink a nekik kínálókozó nehezebb munkára kevésbé alkalmasak...”.⁵⁴ A brazil kormány több hazai és külföldi céget kért fel a vasútépítési munkálatok elvégzésére, de a vállalkozás így is emberáldozatokkal járt – a vonalat az „ördög vasútja”-ként nevezte el az utókor a munka során meghalt több ezer ember miatt. Az amazonasi esőerdő csapadékos, meleg időjárása a járványok melegágya volt, így sokan többek között sárgalázban, maláriában, beriberiben és különböző fertőzésekben veszítették életüket.⁵⁵ Az amerikai Portland (Maine) székhelyű Brazil Railway Co. vasúttársaságnak ezen a területen nem volt érdekében, hogy a bevándorlókat kolonizációs célokra is felhasználja a vonal mentén – mint látni fogjuk, más volt a helyzet például São Paulo esetében.⁵⁶

A beszámoló szerint mezőgazdasági munkára három, Brazília középső részén elhelyezkedő (a szerző által északinak minősített) tagállam volt alkalmas: Espírito Santo, Rio de Janeiro és Minas Gerais. Espírito Santóban a kávékolóniák helyzetét emeli ki, amelyek kiszolgáltatottak voltak a kávéárak piaci változásainak. Ebben a tagállamban dél-tiroliak, friauliak és ausztriai németek bevándorlásáról és letelepedéséről számol be.

Rio de Janeiróról azt írja, hogy az ott uralkodó hatalmas infláció miatt a nincstelen európaiak nem képesek boldogulni. Rio de Janeiro és Minas Gerais államok gyarmatain kávé, gyapotot, kukoricát, burgonyát, különféle zöldségeket

51 Boglár, 2000. 159–163.

52 Santos, 1980. 95.

53 Táviratok. Rio de Janeiro. In: *Pesti Hírlap*, 32. (1910) 36. sz. 14. (1910. február 12.)

54 6,910/1910. B. M. számú körrendelet. Munkásoknak Brazíliába csábítása. In: *Belügyi Közlöny*, 15. (1910) 16. sz. 117. (1910. április 17.)

55 Katsuragawa et al., 2008. 113.

56 Espig, 2012. 859.

termesztének. A legtöbb település a terméketlen talaj és az előnytelen időjárási adottságok következtében kedvezőtlen környezeti adottságokkal küzd. Csak néhány magasabban fekvő település mutat fejlődést, amit elsősorban a szubtrópusi éghajlati feltételek tesznek lehetővé.⁵⁷

Minas Gerais az ország legnépesebb állama volt közel 3,6 millió fős lakosságával.⁵⁸ A forrás szerint Minas Geraisban a 20. század elején több szövetségi telep működött, de ezek nem mindig feleltek meg a telepeseeknek. João Pinheiro és Wenceslau Braz telepek közül az utóbbiról – amit Minas Gerais érseke alapított – rémhírek terjedtek, és végül javarészt olaszok lakta teleppé vált, így további betelepítés már nem volt lehetséges. Az államban további tíz kisebb kolónia is létezett, köztük Visconde de Mauá és Itatiaia, amelyek a belső betelepítés fontos célállomását képezték. Visconde de Mauá 1000 méteres magasságban feküdt, kedvező éghajlattal és megfelelő infrastruktúrával, főként svájci és német családok telepedtek le, de egy-egy osztrák és magyar család is lakott ott. Az Osztrák–Magyar Monarchiából érkezők, különösen a németek, olaszok, lengyelek és ruszinok, főként szabad foglalkozásuként, kézművesként és munkásként dolgoztak. A kolonizáció sikerét nagymértékben befolyásolta az infrastruktúra fejlettsége, a föld minősége és a telepések alkalmazkodóképessége. A dokumentum szerint Északkelet-Brazília államai – mint Pernambuco, Paraíba és Rio Grande do Norte – a forró és száraz trópusi éghajlat miatt ritkán lakottak voltak, elsősorban „színesbőrűek, vegyes származásúak, indiánok és afrikai származásúak” éltek ott. A mezőgazdaság csak a part menti termékenyebb területeken volt fejlett, ahol gyapotot, cukornádat, kukoricát, burgonyát, babot, maniókát és kávé termesztenek.⁵⁹ Ezeken a területeken a higiénia hiánya gyakori járványokhoz (himlő, vérhas, tífusz és sárgaláz) vezetett. Az egyenlítői klíma és a gyenge infrastruktúra megnehezítette az európaiak letelepedését, amit a magas árak és a politikai bizonytalanság is súlyosbított. A korábbi európai kolonizációs kísérletek kudarcot vallottak, és az északi régiók továbbra is alkalmatlannak tűntek a közép- és észak-európaiak betelepülésére. A forrás éppen ezért külön foglalkozik a délre eső régióval, São Paulo, Paraná, Santa Catarina, Rio Grande do Sul tagállamokkal, ahová a legtöbb európai bevándorló és telepés érkezett.⁶⁰

São Paulo kolonizációja

São Paulo tagállam fővárosáról, São Paulóról kapta nevét, amelynek kikötője, Santos az ország egyik legforgalmasabb kereskedelmi gőcpontja volt. A bevándorlás, kolonizáció és urbanizáció hatására 1902–1911 között a lakossága 35 százalékkal

57 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

58 Szilágyi, 2022. 218.

59 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

60 A Monarchia telepeseinek kutatásával kapcsolatban kiemelendő Ursula Prutsch és Regina Weber munkássága, akik figyelemmel a Monarchia etnikai sokszínűségére igyekeztek feltárni a brazíliai osztrák és magyar bevándorlás történetét és kulturális, identitásbeli sajátosságait. Prutsch, 2011; Weber 2021.

növekedett. A legurbanizáltabb állam lett Brazíliában, amelyben 1900-ban 173, húsz évvel később, 1920-ban már 204 nagyobb települést tartottak nyilván.⁶¹ A tagállam népessége körülbelül 2,8 millió fő volt 1910-ben, vegyes összetételű lakossággal. A bevándorláspolitikai fő mozgatórugója és hangsúlya São Paulóban nem a kisbirtokos mezőgazdasági gyarmatosítást és a „néptelen” termőterületek benépesítését célozta, hanem a már meglévő nagybirtokos üzletemberek szezonális munkaerőigényének kielégítését és újabb ültetvényes földterületek kialakítását, ami különösen a kávéipar érdekét szolgálta. A már meglévő kávéültetvények újabb területekre történő kiterjesztéséhez is sok munkaerő kellett.⁶²

A másik fontos ágazatot a vasútipar és a vasúti építkezések jelentették, ezekhez szintén tömeges munkaerőre volt szükség. 1908–1910 között zajlott például a São Paulo-i vasút déli vonalának a megépítése (Linha Sul da Estrada de Ferro São Paulo – Rio Grande). A vasúttársaság 1907 júniusában kiadott rendeletében egyértelművé tette a teleszes gyarmatosítást: „A tavaly [1907.] június 20-i 6.533. sz. rendelet VIII. pontja kötelezte a társaságot, hogy támogassa az út menti földek kolonizációját, ami kétségtelenül az egyik legerőteljesebb tényezője lesz e fontos vasútvonal fejlődésének, amely jelenleg egy hatalmas, ritkán lakott és szinte műveletlen területen halad át, noha természeti gazdagsággal rendelkezik, amit hasznosítani lehet.” Mindez egy olyan jelentésben szerepelt, amelyet Miguel Calmon Du Pin e Almeida ipari, közlekedési és közmunkaügyi miniszter nyújtott be a Brazíliai Egyesült Államok elnökének 1908-ban. A kormány tudtával egy észak-amerikai alapítású vasúti vállalat São Paulo tagállam területén belül kolonizálta a vaspálya menti régiót. A vasútvonal olyan területeken haladt át, ahol őslakosok éltek, emiatt ebben a térségben is előfordultak erőszakos konfliktusok.⁶³

Az Osztrák–Magyar Monarchia területéről származó bevándorlókkal kapcsolatban az alábbiakat közölte a forrás. 1910-ben 37 690 fő vándorolt be, a spanyolok, olaszok és portugálok domináltak. Az osztrákok száma 604 fő volt, főként friauli származású, a kávéiparban elhelyezkedő munkások. A visszavándorlás 331 osztrákot érintett. A São Paulo és Rio de Janeiro közötti területekről a gyarmatosítás az ország belseje felé tolódott, ahol új kolóniákat alapítottak, például Jorge Tibiriçá és Cambuhy telepeket. Az osztrák és magyar bevándorlók száma ezeken a kolóniákon alacsony volt, de érkeztek Bohémiából (Csehország), Galíciából, Stájerországból, Kárpátaljáról, Horvátországból is telepesek. A São Bernardo kolónia, ahol korábban 80–100 osztrák család élt, a kedvezőtlen éghajlat miatt elnéptelenedett, 1910-re mindössze öt osztrák család maradt, amelyek fakitermeléssel foglalkoztak. A szövetségi kormány által fenntartott telepek között szerepelt a Bandeirantes és a Monção kolónia. Az osztrák telepesek jelenléte minimális, legjelentősebb településük Pariquera-Assú volt. Tekintettel az állam méretéhez viszonyított kis népesség-

61 Szilágyi, 2022. 218.

62 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

63 Espig, 2012. 849–850.

re és a még gyarmatosítandó jelentős területekre, a belátható jövőben nagy fokú bevándorlásra és új kolóniák alapítására lehetett számítani a beszámoló szerint.⁶⁴

Paraná kolonizációja

1911. május 4. és június 21. között meglátogatta Paraná és Santa Catarina államokat a Rio de Janeiró-i követség egyik tisztviselője. Az úti jelentés a Kereskedelmi Minisztérium rendelkezésére álló legfrissebb és legátfogóbb forrás volt a két államban lévő gyarmatok akkori állapotáról. Nagyrészt erre a jelentésre hivatkozik a beszámolót elkészítő Kereskedelmi Minisztérium. Paraná államban 70–80 ezer ausztriai élt ekkor, köztük 40–50 ezer rutén, 26–30 ezer lengyel, valamint 12 ezer német. A bevándorlók főként földműveléssel foglalkoztak. A kitelepülőket szállító hajók Ilha das Floresről érkeztek Paranaguába, majd továbbszállították őket Curitybába és más gyarmatosítandó területekre.

A jelentés hangsúlyozza a vasút szerepét a kolonizációban és a gazdasági fejlődésben. A Brazil Railway Co. a vasútvonalai mentén itt is újabb telepeket hozott létre, amelyekbe a bevándorlókat telepítették. Az új kolóniák közé tartozott például Nova Galícia, Jangada és Vera Guarany, ahol ruszin, lengyel és német családok élnek. A telepesek infrastruktúrát fejlesztettek, földműveléssel foglalkoztak, és a brazil kormány által biztosított támogatásokat használták fel.

A nemzetiségek és a vallási közösségek közötti viszonyokat is elemzi a jelentés, kiemelve az ortodox ruszinok és a katolikus lengyelek közötti feszültséget, ami a helyi egyházi és oktatási intézményekben is jelentkezett. A dokumentum szerint az első generáció nem veszítette el nemzeti identitását, de a Brazíliában született gyermekek könnyebben váltak brazilokká. A bevándorlás 1907-től állami és magán-telepekre szerveződött, majd 1909-ben a Brazil Railway Co. is bekapcsolódott a gyarmatosításba, a vasútépítés folyamányaként. Az 1910. évben is Ausztria–Magyarországról érkezett a legtöbb bevándorló, a már említett lengyelek és ruszinok többségével.⁶⁵

Számos kutatás vizsgálta a kolóniák területein a gazdasági érdekek miatt végrehajtott erdőirtásokat, az őshonos növény- és állatvilág elpusztítását és átalakulását, az őslakosok életterének visszaszorulását, valamint az iparosodás és az urbanizáció hatásait.⁶⁶ Ezt a jelenséget Alfred W. Crosby részletesen feldolgozta az *Ecological imperialism* című művében, amelyben az imperializmust és a hozzá kapcsolódó kolonializmust egyfajta biológiai térhódításként is jellemezte.⁶⁷ Ez a jelenség a déli régiókban is felfedezhető. Korábbi, 1890-es évekbeli példák vannak Paraná tagállamban, ahol Osztrák–Magyar Monarchiából származó telepesek is éltek.

64 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

65 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

66 Dean, 1997; Gerhardt, 2009; Pádua, 2010; Nodari-Klug, 2012; Gerhardt – Nodari – Peruchi Moretto, 2017; Neumann-Blume, 2023.

67 Crosby, 2004.

1896-ban a helyi őslakosok temetkezési helyére települtek rutén bevándorlók, akik közül tizenkilenc embert, köztük gyerekeket és nőket öltek meg az őslakosok. Ugyanebben az államban 1899-ben is tíz, az erdőben dolgozó rutén halt meg az őslakosokkal való konfliktusban.⁶⁸

Az osztrák–magyar képviselet nézeteltérésbe került Paraná tagállam kormányával. A kormányzó elutasította a telepesek felfegyverzését, és a sajtóban támadást indított a konzulátus képviselője ellen, akit az őslakosok megsemmisítésére irányuló törekvésekkel vádolt. Ebben az esetben a helyi régi és az idegen új elemek közötti konfliktus figyelhető meg. Eugen Ritter von Kuczyński osztrák–magyar követ panaszt emelt az ügyben Olinto de Magalhães brazil külügyminiszternél, aki ezért Paraná állam kormányzóját megrótt a gazdaságilag fontos bevándorlókkal szembeni tiszteletlen bánásmódjáért. És bár ruténokról volt szó, a braziliai német lakosok is felléptek az európai társaik mellett. Ebben az esetben az őslakosokkal szemben a gazdaságilag fontosabb telepesek érdekei kerültek előtérbe.⁶⁹ Ursula Prutsch egyik tanulmányában az említett konfliktus kapcsán arra következtet, hogy „a tengeren túli gyarmatokkal nem rendelkező birodalmak is felléphetnek gyarmatosító és szociáldarwinista módon, mint az Osztrák–Magyar Monarchia esetében”.⁷⁰

Santa Catarina kolonizációja

A 19. század végére Santa Catarina kormányza is tudatos politikává tette a bevándorlók betelepítését. Az új telepesek fokozatosan délebbre hatoltak, majd az 1920 utáni mezőgazdasági expanzióval a nyugati területeken is letelepültek. 1880–1945 között Santa Catarina gazdaságában a maté- és élelmiszertermelés, a szénbányászat, a fakitermelés és a textilipar dominált, a területet a vasutak és a hajózás kötötte össze a belső és a nemzetközi piaccal. A bevándorlás két fő hullámban zajlott: először európai bevándorlók jöttek 1875-től 1900-ig, majd lassabb ütemben az 1920-as évekig; ezt követte a Rio Grande do Sulból érkezők és leszármazottjaik vándorlása 1917-től az 1950-es évekig. A letelepedéshez állami finanszírozásra, rendelkezésre álló földterületekre és a gyarmatosító cégek támogatására volt szükség. A telepesek földhöz jutását ebben a tagállamban is az állami vagy a magánkolóniák szervezték. A gyarmatosító cégek kulcsszerepet játszottak a bevándorlók letelepítésében, különösen Blumenau és Joinville régióiban.⁷¹

Santa Catarina állam ausztriai származású lakossága főként csehekből (köribelül 8000 fő), dél-tiroli olaszokból (3000–4000) és galíciai lengyelekből (3000–4000) állt. A forrás kiemelte São Bento (1899) kolóniát, amely közel fekszik a tagállam északi határához. A telepesek jólétben éltek, de politikai helyzetüket érzékenynek jellemezte, mert a környezetükben a Német Birodalomból származó telepesek domináltak, ami a brazilok körében aggodalmat váltott ki egy esetleges német gyarmati területi terjeszkedés miatt. Az osztrák lakosok többé-kevésbé megőrizték nem-

68 Prutsch, 2014. 2–4.

69 Prutsch, 2014. 2–4.; Nodari-Carvalho, 2017. 44–45.

70 Prutsch, 2014. 5.

71 Goularti Filho, 2010. 132–133.

zetiségüket, de kevés támogatást kaptak az osztrák és a magyar kormányzattól. Szükség lett volna osztrák tankönyvekre, térképekre és taneszközökre, különösképpen azért, mert a helyi német iskolákat a német kormány finanszírozta, így az osztrákok közül is többen ezekbe az iskolákba jártak.⁷²

São Bento legészakibb települését, Lençolt az 1870-es években alapították reichenbergi osztrákok. Mintegy száz család, összesen körülbelül 5000 fő lakta a beszámoló szerint. A föld gyenge minőségű volt, a lakosság főként szarvasmarhatenyésztéssel és matékereskedelemmel foglalkozott. A településen volt egy fatemplom és egy német nyelvű iskola, amelybe 102 diák járt, de a tanító már időskorú volt és segédtanító nélkül oktatott. Az iskolában még az 1906-ban kiosztott tankönyveket használták, de nem volt elegendő példány.

A forrás megemlíti még a Lençol és São Bento között található, Oxford nevű teleprészt, amelyet tisztán osztrák kolóniaként jellemez, ahol 30 család, mintegy 200 fő élt. São Bento városa európai hangulatot árasztott kőházaival és jól karbantartott útjaival. A polgármester brazil volt, de jóindulatot tanúsított az osztrákokkal szemben. A város környékén körülbelül 300 család, 5000–6000 személy élt, akiknek több mint 80 százaléka osztrák, és főként Csehország német nyelvterületeiről származott. A közösségben működött egy osztrák–magyar segélyszervezet, volt egy templom, amelyet az osztrák császár 2000 koronával támogatott. Az osztrák telepesek 1877 körül érkeztek, és többen jelentős jólétet értek el. A városban három osztrák sörfőzde, egy matéalom és egy faipari üzem működött. Joinville településen egy magánvállalat, a német, hamburgi székhelyű Hanza Gyarmatosító Társaság (*Hanseatische Kolonisationsgesellschaft/Companhia Hanseática de Colonização*) telepített le bevándorlókat. Blumenau, amely őrzi erős német jellegét, körülbelül 9400 négyzetkilométer területű település volt, és nagyjából szintén a Hanza Gyarmatosító Társaság tulajdonában állt. A város lakossága körülbelül 45 ezer főt tett ki, 43 ezer brazil, ezer német és 146 osztrák alkotta.⁷³

Érdekes módon a jelentés nem tesz említést több, a konzuli jelentésekben szereplő telepről, amelyekhez szintén köthetők osztrákok, sőt magyar telepesek is. Ilyen például Colônia Luís Alves, ahol az alapítóatyák között osztrákok is voltak.⁷⁴ Megemlíthető Jaraguá do Sul kolónia, ahol viszonylag jelentős magyar bevándorló közösség élt. Velük kapcsolatban Boglár Lajos, Őry Kovács Katalin, Sidnei Marcelo Lopes végzett antropológiai kutatásokat,⁷⁵ újabban Fernanda Lucia Maes vizsgálta Jaraguá do Sul magyar kulturális örökségét.⁷⁶

72 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.; Weissheimer – Vieira Filho, 2011. 43.

73 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

74 Weissheimer – Vieira Filho, 2011. 45.

75 Boglár, 1997; Boglár, 2000; Őry Kovács, 2010; Lopes, 2012.

76 Maes, 2023.

Rio Grande do Sul kolonizációja

Rio Grande do Sul Brazília legdélebbi tagállama, fővárosa Porto Alegre. Rio Grande do Sul az európai éghajlathoz közelebb álló déli mérsékelt éghajlati övezetbe tartozik, emiatt számos osztrák és magyar állampolgár vándorolt ki ebbe a tagállamba.⁷⁷ Rio Grande do Sulban a 19. század második feléig a fejletlenebb szilajpásztorkodás, extenzív állattartás volt a domináns. A térségben kifejlődött a hagyományos „gaúcho gazdálkodás”, ami a marhapásztorkodó állattenyésztésen, a szarvasmarhák gondozásán, húruk, bőrük feldolgozásán és értékesítésén alapult, a bevándorlás után azonban ez is megváltozott. Az európaiak magukkal hozták a polikultúrát a növénytermesztésben, a fejlettebb ipari termelést, valamint az ezekhez kapcsolódó kereskedelmi tevékenységeket. A telepesek kihasználták a származási országaikkal való kapcsolataikat. Az idők folyamán a Rio Grande do Sul-i mezőgazdasági termelésnek és állattenyésztésnek nemzetgazdasági súlya lett, a változások ugyanakkor konfrontációkhoz vezettek a lokális és a bevándorló közösségek között.⁷⁸

A dokumentum szerzője Rio Grande do Sul tagállam lakosságát 1,4 millió főre becsülte, amely főként portugálokból (lusobrazilok), afrikai rabszolgákból és a félvér népesség leszármazottjaiból tevődött össze. A bevándoroltak között nagy számban voltak németek, osztrákok és más ausztriaiak (csehek és dél-tiroli olaszok), oroszországi lengyelek, olaszok, valamint spanyolok és leszármazottjaik. A németek, az olaszok és a lengyelek egy része zárt nemzeti településeken élt és megőrizte anyanyelvét. A „német-osztrákok” (ausztriai németek) többnyire a németek között, a dél-tiroliak az olaszok között éltek. A német ajkú lakosságot 200 ezerre, az olasz ajkúakat 250 ezerre becsülték.

A bevándorlók száma az 1908. évi 4117-ről és az 1909. évi 6046-ról 1910-re 3583-ra csökkent, ebből 2707-en a szövetségi kormány költségén érkeztek. Többek között 1207 orosz, 1046 német, 425 olasz és 247 osztrák és magyar jött. Ausztria területéről Galíciából 35-en, Alsó-Ausztriából 26-an, Dél-Tirolból 19-en, Morvaországból 630-an és Salzburgból 418-an érkeztek. Az osztrákok és a magyarok néhány speciális iskolát hoztak létre. A forrás megemlíti, hogy Cantagallóban mintegy 60, Jaguaryban pedig mintegy 50 magyar család él, illetve két kisebb horvát település is van.⁷⁹ A beszámolóban szereplő magyar kolóniák (Cantagallo, Guarany, Ijuhy, Erechim, Jaguary) megegyeztek a Porto Alegre-i konzulátus egyik jelentésében szereplő telepekkel, ezért feltételezhető, hogy ezeknek az adatoknak a forrása a konzuli vezető, Josef Kstanjević volt.⁸⁰

A bevándorlók a városokban ipari munkásokként, kereskedőként helyezkedtek el, és egyéb polgári foglalkozást űztek, míg a vidéki területeken mezőgazdasági telepesek voltak. Rio Grande do Sul ekkoriban agrárállam volt, amelynek az

77 Boglár, 1997. 11–13.; Torbágyi, 2009. 95.

78 Herrlein, 2004. 177–180.; Fagundes, 2010. 116–117.

79 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

80 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 61 F 15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 41.; Balogh, 2024. 14–23.

ipara és a kereskedelme a kifejlődés kezdeti szakaszában járt. A magas megélhetési költségekhez képest alacsonyak voltak a bérek, ami szinte lehetetlenné tette a megtakarításokat. A mezőgazdasági, földművelési és vasúti dolgozók számára sem voltak kedvező foglalkoztatási lehetőségek. A szabadfoglalkozásúaknak is sok nehézséggel kellett szembenéznük, mint ahogy a mérnököknek és építészeknek is. A beszámoló szerint a legjobb kilátásai, a nehéz kezdeti munka után, a független paraszti telepéseknek voltak. Az 1910-es évek eleje óta a kormány költségén érkező bevándorlók többsége Guarany (1126 fő) és Erechim (967 fő) kolóniákon telepedett le. Ijuhy kolóniát szinte teljesen benépesítették már. A bevándorlónak 25 hektár földet osztottak ki, amelyen házat építettek, és egy darab földet előkészítettek az első ültetésre. A bevándorlók ingyenesen kaptak szerszámokat és vetőmagot, valamint lehetőséget arra, hogy pénzt keressenek az infrastrukturális építkezéseken. Az első hat hónapban a helyi boltokban beváltható élelmiszerjegyeket kaptak. Guarany kolónia, amely termékeny őserdei talajjal rendelkezett, alkalmas volt manióka, cukornád, földimogyoró, dohány, valamint árpa, búza, kukorica, bab és szőlő termesztésére is. A lakosságot ez esetben is vegyes etnikai háttérű népesség alkotta, melyen belül 25 magyar és 20 horvát család élt a Guarany nevű kolónián.

A forrás szerint vallási alapítású kolóniák létesítése is várható volt a térségben: egyet az Üdvhadsereg, egyet pedig zsidó bevándorlók csoportjából kívántak létrehozni. A beszámoló megemlíti azt is, hogy Rio Grande do Sulban és Santa Catarinában az utóbbi időben többször is előfordultak őslakosok által végrehajtott támadások a telepések ellen, ami miatt az osztrák–magyar képviselők a brazil politikai vezetéshez fordultak.⁸¹

A Kereskedelmi Minisztérium beszámolójának konklúziója

A beszámoló konklúzióval (*III. Konklusionen*) zárul. A jelentés megállapítja, hogy a Monarchia számára elengedhetetlen olyan gazdasági és politikai lépések megtétele, amelyek kompenzálják a kivándorlás okozta nemzetgazdasági veszteségeket. Amennyiben nem történnek hatékony intézkedések, az a Brazíliában élő osztrák és magyar állampolgárok körében azt az érzetet keltheti, hogy az anyaország lemondott róluk, ami hosszú távon a konzuli és diplomáciai erőfeszítések eredménytelenségét okozná. Az irat szerint Brazília bevándorlási politikája a lengyel és a ruszin telepéseket részesíti előnyben. Az osztrák és magyar kivándorlók jelenléte, különösen Paranában, elősegíthetné a Rio de Janeiró-i vállalatok bővülését és a Monarchia exportlehetőségeit. A kivándorlás mezőgazdasági munkaerő-vesztéséget okoz az anyaországnak, ezért azt a Monarchiának kereskedelempolitikai eszközökkel kellene kompenzálnia. A brazil hatóságok bevándorlási politikáját kihasználva vámkedvezményeket és az osztrák áruk importjának elősegítését is el lehetne érni. A jelentés javasolja egy osztrák importőrház és bankfiók létrehozását Brazíliában, ami megkönnyítené az áruk közvetítését és a kivándorlók pénzügyleteit. A bra-

81 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

zíliai bevándorlók nemzeti identitásának fenntartása érdekében szükség lenne egy szervezett támogatási rendszerre és egy felügyelő kinevezésére, aki a közösségek jogait és érdekeit képviselné az országban. A curitybai konzulátus növekvő tevékenysége miatt létszámbővítést javasol, valamint indokoltnak tartja, hogy egy külön konzuli képviselőt hozzanak létre Prudentópolisban. A jelentés végül hangsúlyozza, hogy a Monarchiának gazdasági és politikai lépéseket kell tennie, amelyek biztosítják a kivándorolt közösségek kapcsolatát az anyaországgal és megakadályozzák a nemzetgazdasági veszteségek növekedését.⁸²

Összegzés

Jelen tanulmány a Brazíliába irányuló migráció jelenségét és az országban zajló kolonizációs folyamatokat vizsgálta és értelmezte az 1910. évre koncentrálva. Különösen fontosnak tartotta az eltérő kolonializmusfogalmak áttekintését az osztrák Kereskedelmi Minisztérium részletes elemzésére alapozva. A beszámoló a brazíliai osztrák–magyar bevándorlók helyzetéről és gazdasági lehetőségeiről adott összefoglalást, valamint javaslatokat terjesztett elő a közös Külügyminisztériumnak a Brazíliába kivándorolt állampolgárok helyzetértékelésével. A beszámoló alapján úgy tűnik, hogy a külpolitikai döntéshozók számára fontos volt, hogy a bevándorlók gazdasági potenciálját felmérjék és elősegítsék annak kiaknázását. A kutatás feltárta, hogy a dokumentum szerzője milyen forrásokra építhetett (konzuli jelentések, éves statisztikai kiadványok, jogszabályok). A beszámoló eltérő kolóniaelnevezéseket használt, ami bizonyíték arra, hogy egy adott országon belül párhuzamosan különböző kolóniatípusok és -elnevezések léteztek. Két fő kategóriaként az állami és a magánkolonizációt határozta meg a forrás, amelyeken belül további al- és mellékkategóriákat használt (vasúti kolónia, Hanza-kolónia, olasz kolónia, zsidó kolónia stb.). Az Osztrák–Magyar Monarchia területéről származó bevándorlók több régióban, de főleg São Paulo, Paraná, Santa Catarina és Rio Grande do Sul tagállamokban telepedtek le, ahol jelentős német, olasz és portugál közösségekkel éltek együtt. Az érkezők összetűzésekbe kerültek a helyi őslakosokkal, akiktől a bevándorló telepesek elvették az addigi életterüket. Az etnikai elkülönülés és az integráció kérdései alapvető fontosságúak voltak, mivel a Monarchia állampolgárai bizonyos esetekben különálló csoportokat alkottak, míg más esetekben a helyi közösségekbe való beolvadás jellemezte megküzdési stratégiájukat.

A telepes kolonizáció és a belső kolonizáció vizsgálata hozzájárulhat a brazíliai bevándorlási és gyarmatosítási politika mélyebb megértéséhez. Úgy vélem, hogy a kutatás során megismert, illetve a bécsi levéltárban őrzött további források felhasználása újabb megvilágításba helyezheti az Osztrák–Magyar Monarchia és Brazília közötti migrációs és kolonizációs kapcsolatokat. A levont megállapítások nemcsak történeti szempontból lehetnek relevánsak, hanem a jelenkori migrációs

82 ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. 60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17 (1910–1917) Conv. 3.

és integrációs folyamatok jobb megértéséhez is hozzájárulhatnak. Az etnikai keveredés, a társadalmi integráció és a gazdasági átalakulás tapasztalatai a mai napig érvényes kérdéseket vetnek fel a bevándorlás és a kolonizáció kapcsolatát illetően.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÖStA HHStA = Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs)
MdÄ = Ministerium des Äusseren
Adm. Reg. = Administrative Registratur
60 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 17.
(1910–1917) Conv. 3.
61 F15 Aus und Rückwanderung 1880–1918 Brasilien 41.

2. Kiadott források és szakirodalom

Agstner

2018 Agstner, Rudolf: *Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918*. Wien, 2018.

Balogh

2023 Balogh Ádám Tibor: Flottalázadás a globalizáció és a kolonizáció összefüggéseiben. A brazil haditengerészet lázadása (1893–1894). In: *Aetas*, 38. (2023) 1. sz. 42–62. DOI: 10.14232/aetas.2023.1.42-62.

2024 Balogh Ádám Tibor: „Tartsanak össze magyar testvérekként és éljenek békében.” Adalékok Rio Grande do Sul Magyarországról elszármazott telepeseinek történetéhez. In: *Történeti Muzeológiai Szemle*, 21. (2024) 7–26.

Boglár

1997 Boglár Lajos: *Magyar világ Brazíliában. A múlt századtól 1942-ig*. Bp., 1997.

2000 Boglár Lajos: *Pau Brasil. Óslakók és bevándorlók*. Bp., 2000.

Bublitz

2008 Bublitz, Juliana: Forasteiros na floresta subtropical: notas para uma história ambiental da colonização alemã no Rio Grande do Sul. In: *Ambiente & Sociedade*, 11. (2008) 2. sz. 323–340. DOI:10.1590/S1414-753X2008000200008.

Búr

2011 Búr Gábor: Afrika története a 19–20. században. In: Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. Bp., 2011. 15–84.

Burgos

2023 Burgos, Adam: Internal Colonialism and Democracy. In: *Philosophy Today*, 67. (2023) 1. sz. 135–152. DOI: 10.5840/philtoday202327472.

Calvert

2001 Calvert, Peter: Internal Colonisation, Development and Environment. In: *Third World Quarterly*, 22. (2001) 1. sz. 51–63.

Camargo

2018 Camargo, Angélica Ricci: *Diretoria do Serviço de Propaganda e Expansão Econômica do Brasil no Estrangeiro*. <https://mapa.an.gov.br/index.php/ultimas-noticias/636-diretoria-do-servico-de-propaganda-e-expansao-economica-do-brasil-no-estrangeiro>.

Cameron

1931 Cameron, C. R.: Colonization of Immigrants in Brazil. In: *Monthly Labor Review*, 33. (1931) 4. sz. 36–46.

Carvalho Filho – Monasterio

2012 Carvalho Filho, Irineu de – Monasterio, Leonardo: Immigration and the Origins of Regional Inequality: Government-sponsored European Migration to Southern Brazil before World War I. In: *Regional Science and Urban Economics*, 42. (2012) 5. sz. 794–807.

Chaloult–Chaloult

1979 Chaloult, Norma Beatriz – Chaloult, Yves: The Internal Colonialism Concept: Methodological Considerations. In: *Social and Economic Studies*, 28. (1979) 4. sz. 85–99.

Crosby

2004 Crosby, Alfred W.: *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900–1900*. Cambridge, 2004.

Csaplár-Degovics

2022 Csaplár-Degovics Krisztián: „Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink.” Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–1914). Bp., 2022.

2023 Csaplár-Degovics Krisztián: Magyar protokoloniális kaland a századfordulós Albániában. In: *Aetas*, 38. (2023) 1. sz. 6–23. DOI: 10.14232/aetas.2023.1.6-23.

Deák

1987 Deák, Ernő: Die Auswanderung – eine Massenbewegung. In: *Das Zeitalter Kaiser Franz Josefs. 2. Teil. 1880–1916. Glanz und Elend*. Hrsg. v. Kühnel, Harry et al. Wien, 1987. 25–38.

Dean

1997 Dean, Warren: *With Broadax and Firebrand: The Destruction of the Brazilian Atlantic Forest*. Berkeley, 1997.

Englisch

1911 Englisch, Karl Ritter von: Zu unserer Auswanderungsfrage. In: *Statistische Monatschrift*, Neue Folge, XVI. Jahrgang. Brünn, 1911. 89–120.

1913 Englisch, Karl Ritter von: Die österreichische Auswanderungsstatistik. In: *Statistische Monatschrift*, Neue Folge, XVIII. Jahrgang. Brünn, 1913. 65–167.

Espig

2012 Espig, Márcia Janete: A construção da Linha Sul da Estrada de Ferro São Paulo – Rio Grande (1908–1910): mão de obra e migrações. In: *Varia Historia*, 28. (2012) 48. sz. 849–869. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0104-87752012000200017>.

Fagundes

2010 Fagundes, Antonio Augusto: *História do Rio Grande do Sul (uma nova visão da formação da terra e do povo gaúcho)*. Porto Alegre, 2010.

Fausto

2011 Fausto, Boris: *Brazília rövid története*. Bp., 2011.

Fitzpatrick

2020 Fitzpatrick, Matthew P.: Kolonializmus, posztkolonializmus és dekolonizáció. In: *Sic Itur ad Astra*, 71. (2020) 1. sz. 43–56.

Gerhardt

2009 Gerhardt, Marcos: *História ambiental da colônia Ijuhy*. Ijuí, 2009.

Gerhardt – Nodari – Peruchi Moretto

2017 *História ambiental e migrações. Diálogos*. Orgs.: Gerhardt, Marcos – Nodari, Eunice Sueli – Peruchi Moretto, Samira. São Leopoldo, 2017.

Goebel

2017 Goebel, Michael: Settler Colonialism in Postcolonial Latin America. In: *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism*. Eds.: Cavanagh, Edward – Veracini, Lorenzo. London – New York, 2017. 139–151.

Goularti Filho

2010 Goularti Filho, Alcides: Padrão de crescimento e sistema de transportes em Santa Catarina, 1880–1945. In: *América Latina en la historia económica*, 34. (2010) 2. (jul./dic.) sz. 125–158. DOI: <https://doi.org/10.18232/20073496.442>.

Hechter

1977 Hechter, Michael: *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536–1966*. California, 1977.

Herrlein

2004 Herrlein, Ronaldo Jr.: A transição capitalista no Rio Grande do Sul, 1889–1930: uma nova interpretação. In: *Economia e Sociedade*, 13. (2004) 1. sz. 175–207.

Hind

1984 Hind, Robert J.: The Internal Colonial Concept. In: *Comparative Studies in Society and History*, 26. (1984) 3. sz. 543–568.

Horváth Gy.

1979 Horváth Gyula: A kávé expanziója Brazíliában az 1929–33-as gazdasági válságig. In: *Agrártörténeti Szemle*, 21. (1979) 3–4. sz. 464–447.

Horvath, R.

1972 Horvath, Ronald J.: A Definition of Colonialism. In: *Current Anthropology*, 13. (1972) 1. sz. 45–57.

Janik

2015 Janik, Elisabeth: „Auf den schaumigen Wellenkämmen suchte ich nach dem Gespenst der polnischen Bauern auf der Suche nach Boden und Brot.“ Reiseerfahrungen polnischer Migrantinnen auf der Seereise nach Südamerika, 1870–1930. In: *Mobile Culture Studies. The Journal*, 1. (2015) 107–122. DOI: 10.25364/08.1:2015.1.10.

Katsuragawa et al.

2008 Katsuragawa, Tony Hiroshi – Gil, Luiz Herman Soares – Tada, Mauro Shugiro – Pereira da Silva, Luiz Hildebrando: Endemic and Epidemic Diseases in Amazonia: Malaria and Other Emerging Diseases in Riverine Areas of the Madeira River. A School Case. In: *Estudos Avançados*, 22. (2008) 64. sz. 111–141. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0103-40142008000300008>.

Kohn-Reddy

2024 Kohn, Margaret – Reddy, Kavita: Colonialism. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Eds.: Zalta, Edward N. – Nodelman, Uri. Summer 2024 Edition. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/colonialism/>.

Komár

2012 Komár Krisztián: *Az Osztrák–Magyar Monarchia és Egyiptom kapcsolatai 1882–1914*. [Doktori értekezés.] Szeged, 2012.

Lesser

1996 Lesser, Jeffrey: (Re)Creating Ethnicity: Middle Eastern Immigration to Brazil. In: *The Americas*, 53. (1996) 1. sz. 45–65.

Lopes – Toassi Kita

2012 Lopes, Sidnei Marcelo – Toassi Kita, Silvia Regina: *Páginas de Jaraguá. 120 anos da imigração húngara em Jaraguá do Sul*. Jaraguá do Sul, 2012.

Maes

2023 Maes, Fernanda Lucia: Hungarian Cultural-Ethnic Heritage in Brazil: The Hungarian Cultural Route. In: *Belvedere Meridionale*, 35. (2023) 1. sz. 155–170. DOI: <https://doi.org/10.14232/belv.2023.1.11>.

Moraes

2014 Moraes, Ana Luisa Zago de: A formação da política imigratória brasileira: da colonização ao Estado Novo. In: *Revista da Faculdade de Direito da UFRGS*, 32. (2014) 143–163.

Neumann–Blume

2023 *Migrações, territorialidades e ambiente*. Orgs.: Neumann, Rosane Marcia – Blume, Wellington Augusto. São Leopoldo, 2023.

Nodari–Carvalho

2017 Nodari, Eunice Sueli – Carvalho, Miguel: European Immigration and Changes in the Landscape of Southern Brazil. In: *Environmental History of Modern Migrations*. Eds.: Armiero, Marco – Tucker, Richard. London, 2017. 41–52.

Nodari–Klug

2012 *História ambiental e migrações*. Orgs.: Nodari, Eunice Sueli – Klug, João. São Leopoldo, 2012.

Osterhammel–Jansen

1995 Osterhammel, Jürgen – Jansen, Jan C.: *Kolonialismus: Geschichte – Formen – Folgen*. München, 1995.

Óry Kovács

2010 Óry Kovács Katalin: *A Jaraguá Do Sul-i magyar kolónia. Identitás és történelem*. Szeged, 2010.

Pádua

2010 Pádua, Jose Augusto: European Colonialism and Tropical Forest Destruction in Brazil. The Environmental Dimensions beyond Economic History. In: *Environmental History: As If Nature Existed*. Eds.: McNeill, John R. – Pádua, Jose Augusto – Rangarajan, Mahesh. New Delhi, 2010. 130–148.

Prado–Capelato

2006 Prado, Maria Lígia Coelho – Capelato, Maria Helena: Borracha na economia brasileira da primeira república. In: *História geral da civilização brasileira. Tomo III. O Brasil republicano. Vol. 8. Estrutura de poder e economia (1889–1930)*. Ed.: Fausto, Boris. Rio de Janeiro, 2006. (8ª. ed.) 314–336.

Prutsch

2014 Prutsch, Ursula: Migrantes na periferia: indígenas, europeus e japoneses no Paraná durante as primeiras décadas do século XX. In: *História, Ciências, Saúde-Manguinhos*, 21. (2014) 1. sz. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0104-59702014005000005>.

2022 Prutsch, Ursula: Between Nostalgia and Nationalism: Emigrants from the Habsburg Empire in South America. In: *Dve Domovini – Two Homelands*, 55. (2022) 37–53. DOI:10.3986/dd.2022.1.03.

Roche

2022 Roche, Jean: *A colonização alemã e o Rio Grande do Sul*. São Leopoldo, 2022.

Rossenn

2009 Rosenn, Keith S.: Separation of Powers in Brazil. In: *Duquesne Law Review*, 47. (2009) 840–870.

Santos

1980 Santos, Roberto: *História econômica da Amazônia (1800–1920)*. São Paulo, 1980.

Seyfert

2000 Seyferth, Giralda: As identidades dos imigrantes e o melting pot nacional. In: *Horizontes Antropológicos*, 6. (2000) 14. sz. 143–176. DOI: <https://doi.org/10.1590/S0104-71832000001400007>.

2002 Seyferth, Giralda: Colonização, imigração e a questão racial no Brasil. In: *Revista USP*, 53. (2002) 117–149. DOI: <https://doi.org/10.11606/issn.2316-9036.v0i53p117-149>.

Somogyi

2017 Somogyi Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban. A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői 1867–1914*. Bp., 2017.

Sultan

2024 Sultan, Nazmul: What Is Colonialism? The Dual Claims of a Twentieth-Century Political Category. In: *American Political Science Review*, 118. (2024) 1. sz. 435–448. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055424000388>.

Szilágyi

2018 Szilágyi Ágnes Judit: A Brazíliára irányuló régi és új imperializmusok. In: *Öt kontinens*, (2018) 2. sz. 213–232.

2022 Szilágyi Ágnes Judit: *Az „Atlantisz-álom” a modernizáció és a nacionalizmus korában. Portugália és Brazília 1889–1930*. Bp., 2022.

2024 Szilágyi Ágnes Judit: Brazília: lidérces álom az őserdő birtokbavételének szolgálatában. In: *Segítség! Gyermekrablás, -kereskedelem és átnevelés a 20–21. században*. Szerk.: Dornbach Mária – Lénárt András. Bp., 2024. 177–190.

Szlachta

2023 Szlachta, Tatiane Soethe: Imigrantes europeus no sul de Santa Catarina. O caso da Colônia Grão-Pará (1882). In: *Colonos, colônias e colonizadoras. Aspectos da territorialização agrária no Sul do Brasil*. Vol. 6. Org.: Tedesco, João Carlos – Neumann, Rosane Marcia. 2023. 119–138.

Torbágyi

2009 Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged, 2009.

Vendrame–Karsburg

2024 Vendrame, Maíra Ines – Karsburg, Alexandre de Oliveira: O negócio das migrações: empresários, agentes e colonização no Brasil do século XIX. In: *Topoi*, 25. (2024) 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1590/2237-101X02505505>.

Waibel

1958 Waibel, Leo: *Capítulos de geografia tropical e do Brasil*. Rio de Janeiro, 1958.

Weber

2021 Weber, Regina: Do Império à cidade multiétnica: austríacos no sul do Brasil. In: *Revista Brasileira de Estudos de População*, 38. (2021) 1 sz. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.20947/S0102-3098a0178>.

Weissheimer – Vieira Filho

2011 Weissheimer, Maria Regina (org.) – Vieira Filho, Dalmo (texto): *O patrimônio cultural da imigração em Santa Catarina*. Brasília, 2011.

Wolfe

2006 Wolfe, Patrick: Settler Colonialism and the Elimination of the Native. In: *Journal of Genocide Research*, 8. (2006) 4. sz. 387–409. DOI: <https://doi.org/10.1080/14623520601056240>.

ÁDÁM TIBOR BALOGH

IMMIGRATION AND COLONISATION IN THE REPUBLIC OF THE UNITED STATES OF BRAZIL

IN THE LIGHT OF THE REPORT OF THE AUSTRIAN MINISTRY OF COMMERCE FOR THE YEAR 1910

This study contributes to the academic discourse on internal and settler colonialism while also addressing the concept of borderland colonialism. As a migration study, it enhances the historical understanding of migration and colonization links between the Austro-Hungarian Monarchy and the United States of Brazil. The research analyzes the characteristics of immigration and colonization in Brazil from the perspective of Austro-Hungarian citizens and governmental institutions. The study is based on a 1912 ministerial report from Vienna, which provided an overview of Brazilian immigration and settlement conditions for the year 1910. By focusing on this specific year, the research employs an inductive reasoning approach to draw broader conclusions on the subject. The primary objective is to explore the defining features of Brazilian colonization at the turn of the 19th and 20th centuries and to reflect on its distinctive aspects from the perspective of Austro-Hungarian officials. Furthermore, the study aims to highlight the coexistence of parallel colonial enterprises on a global scale during this period, emphasizing their complexity.

CONTENTS

Paradigm Shift in Hungarian Historiography – the Present of Colonialism Studies (Krisztián Csaplár-Degovics)	1
<i>Studies</i>	
András Bencze: Russian Empire – a Weak Empire? Russian Colonialism in North America	5
Zoltán Hopka: Colonial Aspirations of the Austro–Hungarian Empire	23
Janka Júlia Csepregi: Modernization or Colonization? Interpretations of the Austro–Hungarian Settlement Policy in Bosnia-Herzegovina	41
Clemens Wirleitner: Import of Chinese Coolies into the Habsburg Monarchy: Discourses and Cases	69
Ádám Tibor Balogh: Immigration and Colonisation in the Republic of the United States of Brazil: In the Light of the Report of the Austrian Ministry of Commerce for the Year 1910	83
Krisztián Csaplár-Degovics: A Colonial Hunter from the Socialist Hungary: Discovering East Africa during the Cold War	113
<i>Workshop</i>	
Dániel Gazdik: The Erzurum Vilayet at the End of the 19 th Century: A Borderland in Russian Geopolitical and Intellectual Thought	149
<i>Book Reviews</i>	
The Geography of Serbia (Gábor Demeter)	161
Atlas of Wars in the Early Modern Period: 16 th –18 th Centuries (Béla Nagy)	165
Great Battles in Portuguese History (Gábor Gregosits)	168

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET